

УДК 94:[303.6:005.921.1-022.324:930.25]:355.4(470+571-651.1:477)“202”

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2025.06.1434>

ВІД УСНОГО СВІДЧЕННЯ ДО АРХІВНОГО ДОКУМЕНТА: ПРАКТИКИ АРХІВУВАННЯ В УСНІЙ ІСТОРІЇ

Галина БОДНАР

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7972-8111>

кандидатка історичних наук, доцентка,

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра новітньої історії України імені Михайла Грушевського,
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: halyna.bod@gmail.com

Після повномасштабного російського вторгнення в Україну в 2022 р. спостерігається істотне зростання інтересу до практик запису усних свідчень, що виявляється як у зростанні залученості академічних дослідників, так і в активному долученні широкого кола нових у методи людей. Після кількох років інтенсивного збору свідчень дедалі гостріше постає питання: що буде з цими записами далі? *Актуальним* залишається поширення знань про методологічні підходи та етичні стандарти усної історії й адаптація їх до умов триваючої війни. Водночас виникають не менш важливі питання архівування: як зробити так, щоб зібрані свідчення не загубилися у приватних чи громадських колекціях, а були належним чином опрацьовані, систематизовані та збережені як частина національної документальної спадщини. *Метою* статті є висвітлення ключових аспектів процесу архівування усних свідчень на основі вироблених практик та особистого досвіду авторки в реалізації проєктів з усної історії. Важливо послідовно розглянути весь шлях — від моменту запису інтерв'ю до його збереження в архіві. Варто описати типові ситуації та проблеми, що можуть виникнути, і показати, як їх вирішувати, щоб зробити процес архівування зрозумілим і доступним для всіх, особливо для людей поза академічним середовищем. *Методологія* дослідження спирається на загальнонаукові підходи, зокрема на синтез і системний аналіз. При вивченні принципів організації і характеристик цифрового архіву застосовувалися описовий і проблемно-хронологічний підходи, а також методи структурного й функціонального аналізу.

Ключові слова: усна історія, архівування, архів усної історії, усне свідчення, інтерв'ю, цифровізація, російсько-українська війна.

Halyna BODNAR

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7972-8111>

Candidate of History, Associate Professor,
Ivan Franko National University of Lviv,
Mykhailo Hrushevsky Chair
of Contemporary History of Ukraine,
1, Universytetska Str., 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: halyna.bod@gmail.com

FROM ORAL TESTIMONY TO ARCHIVAL DOCUMENT: ARCHIVING PRACTICES IN ORAL HISTORY

Introduction. As of today, oral history in Ukraine is a well-known research method and, simultaneously, a separate branch of the historical knowledge. The Revolution of Dignity in winter 2013—2014 and the Russian-Ukrainian war starting from 2014 have shifted chronological frames of Ukrainian oral history studies. In 2022, Ukrainian oral historians faced the challenge of documenting testimonies of the ongoing war. There is a significant increase in interest in the practice of recording oral testimonies. Therefore, the question arises with increasing urgency: what will happen to these recordings next? It is important to promote knowledge about the methodological approaches and ethical standards of oral history and to adapt them to the conditions of the ongoing war. At the same time, equally important questions of archiving arise. How can we prevent the collected testimonies from being lost in private collections? How can they be processed, systematized, and preserved as part of the national documentary heritage?

The purpose of this article is to highlight the key issues of archiving oral testimonies based on established practices and the author's personal experience in implementing oral history projects. It is important to consider the entire archiving process from the moment the interview is recorded to its storage in the archive. What are the typical situations? What problems may arise, and how can they be resolved? How can the archiving process be made clear and accessible to everyone, especially people outside the academic community?

The research methodology is based on the principles of objectivity, the application of general scientific methods of synthesis and systematic. Descriptive and problem chronological approaches, as well as methods of structural and functional analysis were used during the analysis of the construction principles and characteristics of the digital archives.

Conclusion. Archiving in oral history begins at the planning stage. An oral history archive contains audio or video recordings of interviews, accompanying documents, transcripts or indexing, as well as photographs, documents and other materials related to the conversation. Today, it is important to digitise all materials. Digitisation helps to better preserve large collections and make them accessible to researchers and the wider public. Archiving is much more than simply storing materials on a shelf or on a computer. It is the process of creating «living» collections, which involves skilful communication, presentation and promotion of the collected material.

Keywords: oral history, archiving, oral history archive, oral testimony, interview, digitization, Russian-Ukrainian war.

Вступ. Усна історія спочатку сформувалася як метод, а згодом — як окрема галузь досліджень. Вона виникла з прагнення почути й зафіксувати голоси «звичайних» людей, визнати їхній досвід повноцінним джерелом історичного знання і включити особисті свідчення у ширший історичний наратив. Як дослідницький підхід, усна історія спрямована на збереження й інтеграцію в історичний дискурс тих голосів, які традиційно залишалися поза увагою офіційних архівів та академічного історіописання.

На сьогодні немає «єдиної усної історії», але історично існує, так би мовити, парадигматично зумовлене різноманіття способів її практикування і теоретизації» [1, с. 97]. Загально прийнято трактувати усну історію як водночас «ділянку досліджень і метод збирання, зберігання й інтерпретації голосів та спогадів людей, груп та учасників подій минулого [...]» [2, с. 13]. Усна історія є результатом зусиль не тільки академічної спільноти, але й широкого кола учасників поза межами академії — зокрема громадських активістів, незалежних дослідників, освітян, працівників культурних інституцій та самих родин, які зберігають і передають особисті спогади.

Сучасне розуміння усної історії включає два однаково важливі й, на жаль, в українській практиці поки що менш розвинені, ніж у західній, відносно самостійні етапи: «(1) якісного процесу дослідження, що ґрунтується на особистому інтерв'юванні й дає змогу розуміти смисли, інтерпретації, зв'язків та суб'єктивного досвіду, а також (2) продукту (аудіо- чи відеозапису), який є справжнім історичним документом, новим першоджерелом для подальших досліджень» [2, с. 13]. Отож усна історія — це створення нового історичного першоджерела, історичного документу, з яким можна працювати як відразу, так і через кілька років, або навіть через 15—20 і більше років.

Щобільше, усна історія змінює перспективу традиційного історичного бачення — усне свідчення, раніше призначене для того, щоб проілюструвати чи підтвердити документальну розповідь, тепер трактується як самодостатнє історичне джерело, у якому чути голос людей, які співтворили і переживали історію: «[...] головна особливість усної історії полягає в тому, що вона не стільки переставляє акценти, скільки інвертує перспективу — те, що знаходилося

на периферії традиційного історичного дослідження, стає його головним питанням, і «риторична драма» усного свідчення, покликана раніше лише для того, щоб виправдати або проілюструвати непорушність істини, що довірена паперу (чит. — «офіційному» документу), перетворюється на самостійне історичне джерело. Надаючи внаслідок цього можливість повернути право тим, хто прожив життя в історії, брати участь у її дослідженні й оцінюванні» [3, с. 16]. Методологія, яка розглядає усну історію як центральний об'єкт дослідження, а не лише як додатковий інструмент, відкриває можливості для розробки і впровадження нових підходів до аналізу усних свідчень як повноцінного історичного джерела.

Усноісторичні записи стають науково й суспільно актуальними лише тоді, коли їх ретельно і системно опрацьовують. Архівне життя таких матеріалів починається з правильного збереження, впорядкування, систематизації і створення детального опису. Ці кроки дозволяють забезпечити зручний доступ до матеріалів і їхнє ефективне використання в науці, освіті та публічному просторі. Тому процеси збереження та опису потрібно організовувати з самого початку збору матеріалів. Добре опрацьовані колекції не лише полегшують пошук і навігацію в архіві, а й допомагають популяризувати усну історію, розвивати дослідницькі проекти, підвищувати професійний рівень архівістів і вдосконалювати архівні практики загалом.

Після повномасштабного російського вторгнення в Україну у 2022 році значно зросла зацікавленість у записі усних свідчень. Це проявилось і в активнішій участі академічних дослідників, і у залученні багатьох нових людей, які почали документувати розповіді про війну. Часто така діяльність виникала з бажання бути корисними, зафіксувати унікальний досвід і відчутти особисту причетність до важливих історичних подій.

Після першої хвилі інтенсивного збору свідчень особливо актуалізується питання подальшої долі цих записів. У цьому контексті на перший план виходить, по-перше, потреба поширення знань про напрацьовані методологічні підходи та етичні стандарти усної історії, а також їхня адаптація до умов триваючої війни. По-друге, не менш важливою є інституціоналізація практик архівування: необхідно забезпечити, щоб зібрані свідчення не загубилися у приват-

них збірках, а були належним чином опрацьовані, систематизовані та збережені як частина національної документальної спадщини. Водночас фіксування інтерв'ю не повинно бути кінцевою метою проекту. Дуже важливим є наступний аналітичний етап: опрацювання матеріалу допомагає оцінити, наскільки ефективні використані методи, зрозуміти, як свідчення можна застосувати для аналізу з різних наук, і критично оцінити можливості та обмеження усної історії під час воєнного досвіду.

У сучасній усній історії відсутній уніфікований або загальноприйнятий стандарт архівування. Водночас накопичено значний обсяг методичних рекомендацій, розроблених авторитетними професійними організаціями та інституціями, які надають практичні орієнтири щодо збереження, каталогізації і забезпечення доступу до усноісторичних матеріалів. Актуальні методичні підходи і рекомендації систематизовані в тематичних розділах на вебсайтах провідних професійних інституцій, зокрема Асоціації усної історії США (ОНА) у розділі «Archiving Oral History» [4] та Товариства усної історії Великобританії (Oral History Society) [5], які є авторитетними джерелами для формування архівної політики в цій сфері. Українська асоціація усної історії (УАУІ)¹ у співпраці з Державною архівною службою України ініціювала обговорення і розробку алгоритму належного архівування усних свідчень, зокрема тих, що стосуються російсько-української війни, для включення до Національного архівного фонду [6].

Український досвід опрацювання та архівування усноісторичних джерел, зокрема зібраних у межах діяльності недержавних організацій, а також ініціатив, пов'язаних із формуванням цифрових архівів усної історії, уже став предметом окремих наукових публікацій [7; 8]. У контексті розвитку культури архівування, особливо в межах громадських ініціатив, важливим ресурсом може стати базовий, доступно написаний посібник із громадської архівістики, підготовлений Центром громадської архівістики (м. Варшава, Польща) [9]. Наразі триває підготовка перекладу цього посібника українською мовою, що сприятиме його доступності для ширшої аудиторії й інтеграції напрацьованих підходів у вітчизняну практику громадської архівістики [10].

¹ Українська асоціація усної історії. URL: <https://oralhistory.com.ua/>

Метою статті є висвітлити основні аспекти процесу архівування усних свідчень на основі вже напрацьованих практик і особистого досвіду авторки у реалізації проектів з усної історії. Особливу увагу приділено послідовному розгляду всього процесу — від завершення запису інтерв'ю до його повного архівування, з аналізом типових ситуацій і проблем, що можуть виникати. Це допомагає зробити практики архівування більш зрозумілими і доступними для широкого кола людей, у тому числі тих, хто працює поза академічним середовищем. На прикладі записів інтерв'ю, присвячених російсько-українській війні, що триває з 2014 року, показано особливості процесу архівування усних свідчень.

Запропоновані в статті підходи до архівування усноісторичних матеріалів можуть бути адаптовані з урахуванням особливостей конкретного проекту. Залежно від поставлених цілей, наявної ресурсної бази, контексту реалізації, окремі елементи архівного процесу можуть бути спрощені, модифіковані або доповнені авторськими рішеннями. Практики архівування значною мірою визначаються часовими, фінансовими, технічними і кадровими можливостями організації чи ініціативи. Можливості можуть бути розширені або переосмислені завдяки співпраці та обміну ресурсами з архівами, здатними надати технічну чи консультативну підтримку. З одного боку, існує значний ризик втрати записаних інтерв'ю через неналежне архівування, а з іншого — залишаються відкритими питання їх передачі, зберігання, доступу та захисту в архівах.

Основна частина. Над майбутнім записаних інтерв'ю варто замислитися ще на підготовчому етапі: де зберігати записи, хто, коли та на яких умовах матиме до них доступ, як використовувати зібрані архіви. Слід наголосити, що архівування є складним і багатокомпонентним процесом, який потребує системного підходу, значних зусиль, послідовності та витривалості на всіх його етапах. Архівування — це не просто зберігання матеріалів. Це ширший процес, який охоплює впорядкування, опис і створення умов для подальшого користування ними. Іншими словами, архівування передбачає не лише збереження усних свідчень, а й забезпечення можливості їх відкритого доступу для дослідників та всіх зацікавлених.

Записи інтерв'ю: збереження, впорядкування, опис.

Цифровий аудіофайл запису інтерв'ю: збереження і попереднє технічне опрацювання. Інтерв'ю доцільно записувати на носії, які забезпечують оперативне і безпечне перенесення даних на комп'ютер або інші пристрої для подальшого зберігання та опрацювання. Технічно пріоритет надається надійним пристроям, що гарантують стабільну якість запису. Найбільш поширеними є цифрові диктофони з картами пам'яті великої ємності, які доступні у широкому продажу. Запис здійснюється у поширених цифрових форматах, що забезпечують простоту зберігання, можливість довготривалого архівування, а також зручне перенесення даних на нові носії або конвертацію у сучасні формати відповідно до технологічного розвитку. Здебільшого обирають цифрові диктофони, які записують нестиснуті аудіофайли WAV (WAVE) або AIFF. До зручних технічних рішень належать цифрові диктофони, оснащені USB-виходом, що дозволяє безпосередньо підключати пристрій до комп'ютера для передачі аудіофайлів. Альтернативним варіантом є використання USB-картридера, який забезпечує швидке й ефективне копіювання аудіозаписів із карти пам'яті на комп'ютер для подальшого зберігання, обробки та архівування [11, р. 6].

Після завершення інтерв'ю доцільно якомога швидше перенести нередагований оригінальний файл (або кілька файлів) запису і супровідні матеріали (оцифровані фотографії, документи, скановані форми інформованої згоди на інтерв'ю та ін.) на додатковий носій. Це може бути зовнішній жорсткий диск, комп'ютер або ноутбук, що забезпечить збереження даних і зменшить ризик їхньої втрати.

Для забезпечення надійного зберігання усної історичних матеріалів доцільно створювати кілька резервних цифрових копій усіх елементів інтерв'ю, включно з оригінальним (необробленим) записом. Рекомендована кількість копій становить щонайменше три-чотири, які слід зберігати у різних фізичних локаціях (наприклад, на зовнішніх жорстких дисках, комп'ютерах, серверах або в хмарних сховищах). Така стратегія резервного копіювання значно знижує ризики втрати даних у разі технічних збоїв, пошкодження носіїв або обмеженого доступу до окремих середовищ збереження. Резервне копіювання є

ключовим елементом цифрової безпеки і довготривалого архівування усних свідчень.

Наступним етапом є попередня технічна обробка звукового файлу. У разі, коли під час інтерв'ю оповідач або оповідачка просили видалити окремі фрагменти розмови, ці частини мають бути відповідним чином видалені. Також можна усунути небажані звуки або відхилення від основного змісту інтерв'ю, які не мають прямого стосунку до розмови (дзвінки телефонів, переривання сторонніми особами тощо). Для обробки звуку рекомендується використовувати безкоштовні програми, наприклад Audacity. У архіві файли доцільно зберігати у форматі WAV, а для публікації в інтернеті — створювати копії у форматі MP3 [9, s. 50].

Інтерв'ю може складатися з кількох окремих файлів, які за потреби можна об'єднати в один. Проте, тривалі інтерв'ю (2—3 години) доцільно залишати поділеними на частини. Робота з файлами меншого обсягу є технічно зручнішою як для обробки, так і для подальшого зберігання в цифрових архівах або розміщення на онлайн-платформах. Під час проведення відеоінтерв'ю доцільно одночасно здійснювати запис на диктофон. Такий підхід має кілька переваг: по-перше, високоякісний аудіофайл можна використати для покращення звукової доріжки відеоматеріалу; по-друге, зважаючи на великий обсяг відеофайлів, для подальшої транскрипції значно зручніше працювати з окремим аудіофайлом.

Впорядкування і опис записів. На жорсткому диску комп'ютера для кожного записаного інтерв'ю створюється окрема папка, позначена латиницею за схемою: прізвище_ім'я оповідача/оповідачки. Рекомендується застосовувати послідовну та логічну систему іменування файлів і папок для забезпечення їхньої легкої ідентифікації та оперативного доступу. Назви файлів мають бути уніфікованими і збереженими у однаковому вигляді для всіх резервних копій. Основна папка інтерв'ю містить повний архівний комплект матеріалів, який за потреби може бути структурований у підпапки відповідно до типу або змісту документів. Наприклад, вміст папки інтерв'ю:

Kovalchuk_Maria [папка]

Kovalchuk_Maria_zapys [підпапка]

Kovalchuk_Maria_suprovodni_dokumenty [підпапка]

Kovalchuk_Maria_transrypt [підпапка]

Kovalchuk_Maria_foto_arkhivni [підпапка]
 Kovalchuk_Maria_foto_suchasni [підпапка]
 Kovalchuk_Maria_dokumenty_arkhivni [підпапка]

Центр громадської архівістики у Варшаві² рекомендує використовувати наведений вище приклад назв папок і файлів лише як тимчасовий варіант, оскільки під час подальшого впорядкування та обробки матеріалів кожному запису буде присвоєна сигнатура — унікальний номер відповідно до архівної системи [9, s. 51]. У процесі архівації ці робочі назви доповнюються сигнатурами, що дозволяє поєднати зручність роботи з матеріалом на початковому етапі та відповідність архівним стандартам у фінальному варіанті.

Відразу після завершення інтерв'ю бажано створити короткий опис кожного запису. В такому описі слід зазначити основну інформацію: дата запису; місце запису; ім'я і прізвище інтерв'юера/інтерв'юерки; ім'я і прізвище оповідача/оповідачки; час тривалості запису; теми і події, про які розповідає оповідач/оповідачка; коротка біографія оповідача/оповідачки. Опис інтерв'ю можна розширювати, особливо якщо запис триває понад 30 хвилин і містить велику кількість змістовної інформації. У таких випадках доцільно доповнити короткий опис розгорнутою біографією оповідача або оповідачки, а також додати детальну індексацію змісту. Крім того, варто зазначити умови і можливості подальшого використання запису.

Для забезпечення зручності подальшого використання запису усної історії застосовується індексація — позначення часу (тайм-кодів), коли на записі починається нова тема. Це передбачає фіксацію години, хвилини та секунди, на яких оповідач або оповідачка переходить до іншого змістового сюжету. Індексація може здійснюватися за тематичними блоками розповіді або через рівні проміжки часу (наприклад, кожні п'ять хвилин чи частіше). Такі часові позначки дозволяють оперативно знаходити необхідні фрагменти інтерв'ю, зокрема щодо конкретної події, місця або особи. Важливо, щоб індексація точно відображала зміст інтерв'ю і включала ключові теми, імена, події й питання. Індексація за темами і часом є корисним доповненням до повного транскрипту інтерв'ю.

² Центр громадського архівування (Centrum Archiwistyki Społecznej). URL: <https://cas.org.pl/>

У посібнику для громадських архівістів, підготовленому Центром громадської архівістики у Варшаві, наводиться детальний приклад опису інтерв'ю, яке вже впорядковане в рамках архівного фонду або колекції. Структура прикладу базується на схемі опису, прийнятій у Відкритій системі архівування (OSA)³. У квадратних дужках подано підказки щодо змісту кожної категорії [9, s. 51—53]:

/Сигнатура [одиниця архіву]: 02_01 [що означає, що цей запис є першою одиницею архіву в фонді з сигнатурою 02]

/Назва: Інтерв'ю з Яном Ковальським

/Автор [оповідач/оповідачка та інтерв'юер/інтерв'юерка]: Ковальський, Ян; Садовська, Магдалена [на другому місці після крапки з комою — персональні дані особи, яка записувала інтерв'ю]

/Дата [запису]: 2020-05-22

/Мова: польська

/Місце створення [запису інтерв'ю]: Закопане

/Біографія [оповідача/оповідачки]: Ян Ковальський народився у 1939 році в Закопаному. Його родина походила з Закопаного, батьки були інструкторами з гірськолижного спорту. Ян Ковальський після закінчення ліцею ім. Освальда Бальцера поїхав до Кракова, де вивчав історію в Ягеллонському університеті. Після закінчення університету повернувся до Закопаного. У 1964 році одружився з Марією, в дівоцтві Подольською. Працював інструктором з гірськолижного спорту, також видав дві книги, присвячені історії Закопаного.

/Зміст [опис інтерв'ю у вигляді індексації з часовими кодами (тайм-кодами)]:

[00:00:00]

Перші спогади з дитинства; родинний дім; професійна діяльність батьків.

[00:05:00]

Навчання в школі; перші походи в гори; роздуми про щасливе дитинство.

[00:10:00]

Закінчення початкової школи; подальше навчання; поїздки до Кракова до родини; походи в гори з дру-

³ Відкрита система архівування ((Otwarty System Archiwizacji) (OSA)) — безкоштовна інформаційна платформа, призначена для опису фондів і збірок громадських архівів та розміщення відповідних файлів. Система розроблена передусім для архівів, що формуються знизу: громадських організацій, бібліотек, музеїв, установ, а також колекціонерів і приватних осіб. Вона адаптована до потреб непрофесійних архівістів, дозволяючи здійснювати професійну обробку колекцій. OSA була створена Фондацією Центру KARTA, а з 2020 року її підтримку та розвиток здійснює Центр громадського архівування у Варшаві [12].

зями з загальноосвітньої школи; перше сходження на Гевонт.

[00:15:00]

Початок навчання в Кракові; студентське життя; студентський клуб; однокурсники і так далі.

/Загальний розмір [кількість записаних інтерв'ю]: 1

/Тип документації: аудіо інтерв'ю

/Час запису: 1:45:30

/Географічний індекс: Закопане, Краків, Польща

/Персональний індекс: Ковальський, Ян; Ковальська, Марія (уроджена Подольська)

/Тематичний індекс: гірськолижний спорт, навчання, гори, школа, ліцей ім. Освальда Бальцера, студент, навчання, Ягеллонський університет, студентський клуб, історія, історик.

Опис запису доповнює супровідна документація (згода або дозвіл на використання інтерв'ю, протокол, персоналія, паспортний лист), а також такі матеріали, як список правильно написаних імен і термінів, згаданих в інтерв'ю (корисно для подальшого складання анотацій і/або транскрипцій); контекстуальні пояснення — коментарі щодо фонових шумів, технічних несправностей чи інших обставин, які могли вплинути на якість запису або зміст інтерв'ю; дослідницькі (польові) нотатки або листування з оповідачем / оповідачкою; інші пов'язані матеріали, зокрема цифрові файли сканованих фотографій і документів, переданих до архіву оповідачем/оповідачкою [11, р. 14].

Супровідна документація.

Фахівці з усної історії та архівісти систематично записують метадані, щоб майбутні користувачі могли дізнатися про оповідача, час і місце інтерв'ю та інші важливі деталі. Важливо також зафіксувати правові аспекти та обмеження, документувати прийняті рішення й процедури ще на ранніх етапах і забезпечити прозорий облік — це невід'ємна частина професійної роботи.

Інформована згода або дозвіл на використання інтерв'ю. Усна історія є особистісно орієнтованим видом дослідження, у якому створення записаного інтерв'ю розглядається як партнерська взаємодія між оповідачем та інтерв'юером. Ефективність цього процесу ґрунтується на взаємній повазі та довірі сторін. Перед початком запису оповідачеві повідомляють мету інтерв'ю і загальні цілі проєкту, роз'яснюють його права й інтереси щодо використання запису і наданої інформації, а також інформують про місце зберігання інтерв'ю і мож-

ливі форми подальшого використання отриманих свідчень.

Завчасно готують формуляр інформованої згоди або дозволу на подальше зберігання й використання інтерв'ю, а також додаткових матеріалів, наданих оповідачем (фотографій, документів із родинного архіву тощо). Оповідачі надають письмовий дозвіл на запис, відтворення і поширення своїх свідчень. Підписаний дозвіл є невід'ємною складовою інтерв'ю, без нього архів не зможе надати доступ до матеріалу.

За допомогою письмового договору оповідачі надають згоду на передачу своїх свідчень інтерв'юеру, архіву або організації. Біографічні та тематичні інтерв'ю є творчими авторськими оповідями, а отже, підлягають правовому захисту відповідно до законодавства про авторське право. Оповідач та інтерв'юер виступають співтворцями інтерв'ю: перший ділиться власними спогадами, а другий ініціює розмову і співтворить її. Таким чином, запис розглядається як спільний авторський продукт, і дозвіл на його використання мають надати обидві сторони. Авторське право регулює добросовісне використання інтерв'ю, зокрема його відтворення, розповсюдження, демонстрацію та інші форми публічного використання.

Теоретично дозвіл на використання інтерв'ю слід оформлювати письмово ще до початку його проведення. На практиці ж підписання згоди часто відбувається після запису розмови, коли інтерв'ю вже проведено. У такому разі оповідачі охочіше надають дозвіл, оскільки знають зміст власних свідчень і погоджуються на їх зберігання та опрацювання. Під час пандемії COVID-19, а також сьогодні в Україні в умовах російсько-української війни, дедалі частіше застосовують усну форму надання згоди. Це пов'язано з небажанням окремих оповідачів підписувати документи, поширенням практики дистанційних інтерв'ю та іншими обставинами. Але усні дозволи можуть бути відкликані. З практики проведення інтерв'ю з військовими фахівці наводять приклади, коли «усні дозволи змінюються на усні заборони» [6]. Через це виникають нові питання як для процесу архівування, так і для подальшого використання зібраних матеріалів.

Формуляр дозволу передбачає можливість для учасників визначити обмеження щодо доступу і використання їхнього інтерв'ю. Найчастіше обмежен-

ня стосуються майбутнього використання інтерв'ю в певному форматі (наприклад, у ЗМІ) або на визначений період. Інтерв'ю, що стосуються незавершеного минулого, тобто нещодавніх подій, зазвичай проводяться за умови забезпечення анонімності. Якщо оповідачі бажають обмежити використання запису, вони мають право зазначити це у формі згоди, й інтерв'юер та архів, що зберігає матеріали, зобов'язані захищати їхнє право на приватність, зберігаючи матеріали в повній конфіденційності до закінчення терміну обмеження⁴. Щоб глибше зрозуміти межі можливостей архівів у захисті оповідачів, варто ознайомитися з заявами, обговореннями та ресурсами, пов'язаними з проектом *Belfast Project* Бостонського коледжу, який став предметом широкого обговорення щодо етики, конфіденційності та юридичних ризиків в усній історії [4].

Інтерв'юери виграють від того, що заздалегідь і широко пояснять можливі варіанти використання матеріалів, але технічний прогрес постійно відкриває нові способи публікації і поширення усних історій. Тому перед використанням інтерв'ю, особливо в публічних чи нових (необумовлених при записі інтерв'ю) форматах, варто додатково погодити це з оповідачами.

Якщо немає дозволу на інтерв'ю, то архів зазвичай не приймає таких свідчень на зберігання, оскільки наражає себе на потенційні юридичні та етичні загрози. Такий письмовий дозвіл можна спробувати отримати при спробі передачі свідчень до архіву. Архіви ж, які вже мають у своїх фондах спадкові усні історії без жодного дозволу від оповідача, можуть розглянути можливість зв'язатися з ним/нею або найближчими родичами. Якщо це неможливо, архів має на власний розсуд вирішити, який тип доступу надати.

Оповідачі зберігають право доступу і використання своїх інтерв'ю. Може трапитися, що співрозмовники попросять не публікувати деякі частини інтерв'ю або видалити їх із запису — завжди дотримуйтесь їхніх прохань. Повне видалення запису з архіву також можливе, але це трапляється дуже рідко. Також слід враховувати запити від членів родини і спільноти щодо доступу чи використання усних іс-

торій. Архівам варто працювати над усуненням будь-яких бар'єрів для доступу і використання, виявлених оповідачем, членами родини чи спільноти.

Протокол інтерв'ю. Персоналія. Паспортний лист. Протокол інтерв'ю є важливим документом, що дозволяє систематично зафіксувати обставини проведення розмови. У ньому подаються відомості про особисті враження від інтерв'ювання, зокрема оцінку щирості та відкритості оповідачів, а також «ситуації інтерв'ю» — атмосферу спілкування, яка могла бути довірливою і розміреною, стрибкоподібною чи нервовою. Важливо відзначити умови проведення інтерв'ю: наскільки вони були комфортними для оповідача і для інтерв'юера, чи впливали зовнішні фактори на перебіг розмови.

У протоколі також зазначаються всі присутні під час запису особи і можливий вплив їхньої присутності на динаміку інтерв'ю. Фіксується ставлення оповідачів до запрошення на інтерв'ю і їхня позиція щодо необхідності підписання згоди на опрацювання й оприлюднення матеріалів. Додатково оцінюється, якою мірою вдалося дотримуватися методичних рекомендацій, із конкретизацією окремих пунктів, а також визначаються моменти, які потребують доповнення чи зміни.

Протокол враховує також зміни у спілкуванні з оповідачем під час інтерв'ю і після нього, фіксуючи будь-які відмінності в настрої, тоні або відкритості. До протоколу включають усі інші важливі спостереження, що можуть вплинути на подальший аналіз матеріалів, їхнє архівування і використання в дослідженні. Такий комплексний підхід дозволяє забезпечити максимально точне відображення процесу інтерв'ю і створює основу для подальшої методологічної рефлексії.

Нижче подано кілька прикладів уривків із протоколів інтерв'ю з воїнами російсько-української війни з 2014 р.: *«Респондент радо погодився давати інтерв'ю з побажанням, що отримана інформація може спонукати когось щось змінити в цій державі. Але, також перед цим попросив уникати надмірних розпитувань, що я й намагався робити з огляду на складний психологічний стан респондента. [...] через те, що ми є родина і з дитинства часто проводили час разом, то вважаю, що респондент був щирим у своїх висловлюваннях, але пережите вочевидь сковувало оповідача у розмо-*

⁴ Детальні пояснення прав оповідача, приклади юридичних форм для надання дозволу, фрази для обмеження використання матеріалів, поради, як уникнути можливих судових проблем, та багато іншого можна знайти в посібнику з усної історії [13].

ві. [...] Атмосфера була досить нервовою, бо я боявся торкнутися моментів, які [ім'я] намагався забути. А сам респондент фактично не змінював пози і дивився майже весь час поперед себе»⁵; «Під час інтерв'ю наратор відчував себе стримано, продумував кожну відповідь. Після оповідач вів себе більш розкутіше»⁶; «Згоду на опрацювання та оприлюднення запису було сприйнято нормально, але при одній умові: цей запис — це свої думки, свій погляд, це не матеріал для вивчення АТО»⁷.

Записи в протоколі будуть особливо корисними для дослідників, які в майбутньому працюватимуть з архівом усних історій. З детально заповнених протоколів дослідник одразу може отримати інформацію про небажані або табуйовані теми розмови, зазначені інтерв'юером: «Я був добре ознайомлений з його історією перебування в зоні АТО. Тому, мені було відомо «післявоєнний синдром» респондента (в якого на сході України загинуло кілька побратимів) та смерть його батьків (у 2009 та 2013 роках.). Саме тому я й не став розпитувати його про час дитинства, чи детально дізнаватися про військовослужбовців з його підрозділу й приблизно таке прохання висловив респондент перед зустріччю. [...] Також перед інтерв'ю оповідач сказав, що не буде згадувати імен військовослужбовців у своїй розповіді, оскільки, дехто з них (є й на доданих фото) досі перебуває там»⁸; «Респондент заздалегідь вказав на деякі табу та обмеження в інтерв'ю. Певну інформацію він не мав права розголошувати»⁹; «Щодо підпису згоди на опрацювання та оприлюднення його інтерв'ю, то поставився добре, але є анонімна інформація, яку інтерв'юер заборонив оприлюднювати, вона знаходиться на 1048—1093 рядках [транскрипту]. Свої прізвище та ім'я не подав»¹⁰.

⁵ Інтерв'ю з чоловіком 1988 р. н., записане 6 травня 2018 р., мобілізований.

⁶ Інтерв'ю з чоловіком 1978 р. н., записане 31 березня 2018 р., працівник МВС України.

⁷ Інтерв'ю з чоловіком 1980 р. н., записане 9 квітня 2018 р., кадровий військовий.

⁸ Інтерв'ю з чоловіком 1988 р. н., записане 6 травня 2018 р., мобілізований.

⁹ Інтерв'ю з чоловіком 1970 р. н., записане 20 червня 2018 р., мобілізований.

¹⁰ Інтерв'ю з чоловіком 1992 р. н., записане 1 травня 2018 р., доброволець.

Паспортний лист — це короткий опис запису інтерв'ю в архіві, який містить відомості про інтерв'юера та оповідача/оповідачку, дату і місце проведення інтерв'ю, їхні контактні дані, а також стислу анотацію змісту запису. Персоналія включає всі ключові персональні дані про оповідачів: прізвище, ім'я та по батькові, рік і місце народження, освіту, професію та місце роботи, а також інформацію про сім'ю та батьків.

У записах, що стосуються нещодавніх подій, значною є частка анонімних інтерв'ю. Учасники російсько-української війни дбали не лише про конфіденційність — тобто недопущення розголошення особистої інформації, що прямо чи опосередковано може впливати зі змісту запису (адреса, стан здоров'я, майно, зміст розмов поза записом) — а й були проти згадування своїх імен та прізвищ. Анонімне аудіоінтерв'ю дає можливість висловитися більш відкрито, водночас зменшуючи «відповідальність за власні слова», як зазначає дослідниця Валері Йоу, що порушує питання довіри: коли оповідач не ідентифікує себе, він не бере на себе повної відповідальності за свої висловлювання [14, р. 133—135]. В контексті усної історії незавершеного минулого анонімність радше не є способом уникнення відповідальності, а вимушеним заходом для забезпечення безпеки себе та своїх близьких.

Транскрипція інтерв'ю.

Транскрипція є важливим елементом опрацювання запису і його подальшого зберігання та використання, тому рекомендується створювати її для кожного інтерв'ю. Транскрибування значно полегшує роботу з матеріалом: прослуховування аудіозапису забирало більше часу, ніж ознайомлення з текстовою версією. Без повної розшифровки запису або принаймні його індексації подальше використання матеріалу буде обмеженим. Текстові версії спрощують пошук і використання інформації, полегшують складання описів інтерв'ю, а також роблять матеріали доступними для ширшої аудиторії, зокрема для людей з вадами слуху. Сучасні цифрові технології дозволяють інтегрувати аудіозаписи з транскрипціями, а оповідачі можуть переглядати чорновий варіант транскрипції, уточнювати правильне написання імен і виправляти помилки, що підвищує точність запису. Крім того, текстові носії зберігаються довше і простіше. Навіть якщо аудіофайл фізично збережеться, облад-

нання для його відтворення може застаріти, а переформатування потребує додаткових ресурсів.

Транскрипт інтерв'ю — «письмова форма дослівної передачі мовної інформації, отриманої під час польового дослідження... [яка] містить дослівні висловлювання індивіда, а також реєстрацію інтонаційних особливостей та емоційних реакцій на інтерв'ю» [15, с. 20]. Завдання транскриптора полягає в тому, щоб максимально точно перенести звуковий запис у письмову форму, зберігаючи особливості оригінального звучання.

Важливою особливістю усного свідчення є багатство оповіді — її насиченість інтонаціями, паузами, мімікою і жестами оповідача, які складно передати на письмі при транскрибуванні. «Процес переведення Звуку в Знак при транскрибуванні аудіозапису інтерв'ю наштовхується на проблеми, які часом складно вирішити, — як передати в тексті інтонаційну варіативність оповідання, зміну швидкості й ритму мови, голосову модуляцію й особливу музичність усної мови, змістові акценти й маркери значень», — влучно зазначила знана українська усна історикня Гелінада Грінченко, співголова Української асоціації усної історії [15, с. 20].

Повноту мовлення на письмі підсилюють спеціально розроблені нотаційні системи. Їх можна адаптувати відповідно до потреб конкретного проекту, заздалегідь розробляючи додаткові інструкції для забезпечення послідовності у всіх транскриптах [16]. Нижче наведено приклад списку умовних позначень, що застосовується під час транскрибування інтерв'ю в архіві Центру усної історії та біографістики при кафедрі новітньої історії України ім. М. Грушевського Львівського національного університету ім. І. Франка:

- *слово* — вимовлені тихше слова
- сло- — обірване слово
- ... — обірване речення
- ...<>... — різкий перехід від теми до теми
- слово — вимовлене голосніше слово
- [слово] — респондент та інтерв'юер говорять одночасно
- слово — наголошене інтонацією слово
- <-> — пауза (нетривала)
- <--> — пауза (тривала)
- <---> — пауза (дуже тривала)
- <жест> — невербальні явища (хтось з'явився, жести, емоції)

(????) — незрозуміле слово

?слово? — слово незрозумілого значення

(слово) — слово, яке напівпочуте-напіввідгадане

Без сумніву, перевагою є виконання транскрипції особою, яка безпосередньо проводила інтерв'ю. Інтерв'юер, який знайомий із перебігом розмови, здатний найточніше відтворити не лише зміст висловлювань, але й інтонаційні нюанси, паузи, емоційні реакції та особливості мовлення оповідача чи оповідачки. Такий підхід дозволяє передати багатство усної оповіді, що втрачається при роботі стороннього транскриптора. У випадку, якщо інтерв'юер не має змоги здійснити транскрипцію самостійно, цю роль може виконати інша особа, заздалегідь підготовлена до процесу та ознайомена з методичними вимогами, що забезпечує збереження точності та достовірності відтворення матеріалу.

Транскрибування є трудомістким і ресурсозатратним процесом, що вимагає значної кількості часу та уваги до деталей. Для розшифрування однієї години аудіозапису зазвичай потрібно приблизно від 5 до 8—10 годин, залежно від темпу мовлення, якості звуку, специфіки інтерв'ю та мовленнєвих особливостей оповідача. Текстову версію запису можна також отримати за допомогою комп'ютерних програм і автоматизованих сервісів. Наприклад, функція автоматичного транскрибування передбачена у Відкритій системі архівування (OSA). У спеціалізованій літературі наводяться також приклади використання безкоштовного програмного забезпечення Express Scribe і комерційної програми StartStop Digital Transcription System [11, р. 16]¹¹. Водночас слід зазначити, що якість транскриптів, створених за допомогою програм автоматичного розпізнавання голосу, може суттєво відрізнятися від ручної розшифровки, і тому результати таких програм зазвичай потребують додаткової перевірки і корекції.

Найкращою практикою є остаточна перевірка транскриптів на точність, оскільки як особи, що здійснюють транскрибування, так і автоматизовані сервіси можуть допускати помилки. Ретельна вичитка текстів дозволяє звірити правильність написання

¹¹ Express Scribe — безкоштовне програмне забезпечення, доступне за посиланням: URL: <https://www.nch.com.au/scribe/>; StartStop Digital Transcription System — комерційна програма, доступна тут: URL: <https://www.startstop.com/>

власних імен, дат, назв населених пунктів, згаданих у записі, а також перевірити коректне використання умовних позначень, що відтворюють інтонаційні особливості та емоційні реакції оповідачів. Така перевірка забезпечує більш точне і достовірне відображення усного матеріалу у письмовій формі, підвищує якість транскрипту та його придатність для наукового, освітнього й публічного використання.

На додаток до транскрипту, або замість нього, якщо немає можливості перевести звук у повний текст, інтерв'ю можна проіндексувати для підвищення зручності користування. Тайм-коди, які позначають початок нових тем оповіді або розташовуються через рівні проміжки часу (наприклад, кожні п'ять хвилин) полегшують пошук імен, тем і термінів у тексті, а також дозволяють синхронізувати транскрипт із аудіо- або відеозаписом інтерв'ю. Іншим варіантом є створення детальної картотеки для полегшення доступу до матеріалів колекції. Незалежно від обраного інструменту, важливо дотримуватися послідовних стандартів, щоб забезпечити уніфікованість і системність колекції.

Слід пам'ятати, що усну історію насамперед варто слухати. Навіть за наявності якісного транскрипту досліднику варто прослухати оригінальний запис, аби повніше зрозуміти сказане і неказане. Текст не передає повноти розмови і унікальності особистості оповідача — «це те ж саме, що запропонувати мистецтвознавцю вивчати картини за репродукціями, а літературному критику — твори іноземних авторів у перекладі» [17, р. 97]. Усні історики підкреслюють, що дослідникам варто працювати безпосередньо зі звуковими матеріалами, аби формувати власні інтерпретації, а не покладатися виключно на текст транскрипту. Для усного історика важливо вийти поза текст — вловити те, що текст не передає.

Фотографії, документи та інші матеріали.

Архівна усноісторична справа містить звуковий чи / і відео файл/файли, супровідну документацію, транскрипт чи індексацію, а також фотографії, документи та інші матеріали, які стосуються записаної розмови.

Під час інтерв'ю люди часто згадують про фотографії, документи, листи, щоденники чи інші речі, які зберігали багато років. Іноді вони навіть встають під час розмови, щоб знайти ці матеріали й показати їх інтерв'юєру. Усні свідчення часто доповнюють саме

фотографії. Майже в кожному домі є старі світлини, тому їх легко збирати. Популярними є також особисті й сімейні документи — листи, нотатки, шкільні чи робочі документи, а також матеріали, пов'язані з громадською діяльністю. Свідки подій минулого можуть ділитися вже написаними спогадами, щоденниками чи мемуарами. До архівів також потрапляють матеріали про суспільне життя — листівки, плакати, малюнки, що показують важливі події в житті певної організації, громади чи країни — як колись, так і тепер. Після інтерв'ю варто обов'язково запитати, чи є у співрозмовників такі додаткові матеріали.

Робота усного історика ґрунтується на повазі до особистого простору та сімейної спадщини. Не всі люди готові назавжди віддати свої родинні фотографії, документи чи інші важливі речі. Тому історики часто вдаються до оцифрування: матеріали сканують або фотографують, а оригінали повертають власникам. Оцифрування має велике значення, адже дозволяє зберегти більше колекцій і робить їх доступними для дослідників та широкої публіки. У випадку, якщо усний архів функціонує виключно в цифровому середовищі, цифрові ресурси є його єдиним активом. Тому під час планування усноісторичного проєкту важливо одразу передбачити цей етап роботи.

Варто пам'ятати, що отримання цифрових копій — це ще не кінець роботи. Потрібно також правильно описати файли і забезпечити їхній захист. В оповідачів можна дізнатися детальну інформацію про оцифровані фотографії, документи та інші матеріали. Її можна записати на диктофон або у відеоформаті та додати до архівної справи. На основі цієї інформації файли слід підписати та впорядкувати.

Під час запису корисно зробити портретне фото співрозмовника за допомогою фотоапарата або смартфона. Воно стане не лише цінною пам'яткою, а й гарною ілюстрацією для публікації інтерв'ю, наприклад, на веб-сайті. За бажанням можна також зробити спільне пам'ятне фото.

Висновки. Сьогодні в Україні накопичилося багато матеріалів, зібраних у межах різних документальних ініціатив, більшість із яких з'явилася після початку повномасштабної російської війни. Особливо важливим залишається питання збереження цих матеріалів у приватних і громадських збірках чи / і їхня передача до офіційних архівів. Також потрібно зробити більш доступними вже напрацьовані мето-

ди архівування й адаптувати їх до умов роботи під час війни, щоб допомогти особливо тим, хто лише починає працювати з усною історією.

Архівування в усній історії починається не тоді, коли всі інтерв'ю вже записані й постає питання передачі їх до архіву, а ще на етапі планування. Саме тоді формується основа для створення нових історичних джерел, з якими зможуть працювати майбутні дослідники. Архів усної історії зазвичай містить аудіо- чи відеозаписи інтерв'ю, супровідні документи, транскрипти або індексацію, а також фотографії, документи та інші матеріали, пов'язані з розмовою. Сьогодні важливо одразу планувати оцифрування всіх матеріалів. Це допомагає не лише краще зберегти великі колекції, а й зробити їх доступними для дослідників і ширшої публіки. Крім того, цифрові копії є безцінними, якщо оригінали буде втрачено.

Архівування — це набагато більше, ніж просто зберігання матеріалів «у шафі» чи на комп'ютері. Це процес створення «живих» колекцій, який передбачає вмилу комунікацію, представлення та популяризацію зібраного матеріалу. Іншими словами, архівування тісно пов'язане з тим, щоб зробити усні свідчення доступними для інших — а ця тема заслуговує на окрему, детальнішу публікацію.

1. Filipkowski P. Historia mówiona jako historia faktyczna albo jak «odantropologizować» opowieści o przeszłości? *Rocznik Antropologii Historii*. 2015. № 8 (Antropologia i historia). S. 91—108.
2. Кісь О. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади. *Україна модерна*. Львів; Київ, 2007. № 11 (Усна історія). С. 7—21.
3. Грінченко Г. Усна історія — теорія, метод, джерело. *Невигадане. Усні історії остарбайтерів*. Авт.-упоряд., ред., вступ ст. Г. Грінченко. Харків: Видавничий Дім «Райдер», 2004. С. 10—32.
4. Archiving Oral History. *Oral History Association*. October 2019. URL: <https://oralhistory.org/archives-principles-and-best-practices-overview/> (дата звернення: 17.10.2025).
5. Archiving and providing access to your oral history. *Oral History Society*. URL: <https://www.ohs.org.uk/advice/archiving/> (дата звернення: 22.10.2025).
6. Ханенко-Фрізен Н. Свідчення війни: від усної історії до національної документальної спадщини. *Україна модерна*. 02.05.2024. URL: <https://uamoderna.com/notes/svidchennya-vijny-vid-usnoyi-istoriyi-do-nacjonalnoyi-dokumentalnoyi-spadshhyny/> (дата звернення: 11.09.2025).
7. Пуківський Ю. Формування та перспективи онлайн-архіву усної історичних і візуальних джерел «Жива історія». *Архіви України*. Науково-практичний журнал. 2023. Вип. 2. № 335 (квітень-червень). С. 68—77. URL: <https://doi.org/10.47315/archives2023.335.068>
8. Отрищенко Н. Колекції інтерв'ю Центру міської історії. Принципи організації та можливості використання у громадських проектах. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2017. Вип. 66 (Українська фольклористика). С. 245—255. URL: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2017.66.7537>
9. Kapała A. Zbieramy opowieści. Historia mówiona w praktyce archiwum społecznego. *Podręcznik dla archiwistów społecznych*. Pod redakcją Małgorzaty Pankowskiej-Dowgiało. Warszawa: Centrum Archiwistyki Społecznej, 2023. S. 40—57.
10. Як зберегти пам'ять? Посібник з громадського архівування. За редакцією Аліни Добошевської; упорядники Галина Боднар, Ярина Лазар, Тетяна Привалко. Київ; Львів, 2025. 164 с. [в друці].
11. Introduction to Oral History. *Baylor University Institute for Oral History*. 2016. 21 p. URL: <https://www.baylor.edu/content/services/document.php/43912.pdf>
12. Majdecka E. Otwarty System Archiwizacji i portal zbiorów społecznych. *Podręcznik dla archiwistów społecznych*. Pod redakcją Małgorzaty Pankowskiej-Dowgiało. Warszawa: Centrum Archiwistyki Społecznej, 2023. S. 80—91.
13. Neuenschwander J.A. *A Guide to Oral History and the Law*. Second edition. Oxford University Press, 2014. 149 p.
14. Yow V.R. *Recording Oral History: A Guide for the Humanities and Social Sciences*. Second edition. Altamira Press, 2005. 416 p.
15. Грінченко Г. Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження. Для студентів і аспірантів. Харків: Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2007. 28 с.
16. Style Guide: A Quick Reference for Editing Oral Memoirs. *Baylor University Institute for Oral History*. 2007. 20 p. URL: <http://oralhistoryseminar.pbworks.com/w/file/fetch/51791015/Baylor%20Transcripte%20Style%20Manual.pdf>
17. Portelli A. The Peculiarities of Oral History. *History Workshop*. 1981. № 12 (Autumn 1981). P. 96—107. URL: https://www.academia.edu/65652398/The_Peculiarities_of_Oral_History

REFERENCES

- Filipkowski, P. (2015). Oral History as Factual History, or How to «De-anthropologize» Stories about the Past? *Anthropology of History Yearbook*, 8, 91—108 [in Polish].
- Kis, O. (2007). Oral History: Formation, Issues, Methodological Foundations. *Ukraina moderna*, 11, 7—21 [in Ukrainian].
- Grinchenko, G. (Ed.). (2004). Oral History — Theory, Method, Source. In: G. Grinchenko. *Non-fiction. Oral*

- Histories of Ostarbeiters* (Рр. 10—32). Kharkiv: Publishing House «Rajder» [in Ukrainian].
- (2019). Archiving Oral History. *Oral History Assotiation*. Retrieved from: <https://oralhistory.org/archives-principles-and-best-practices-overview/> (Last accessed: 17.10.2025).
- Archiving and providing access to your oral history. *Oral History Society*. Retrieved from: <https://www.ohs.org.uk/advise/archiving/> (Last accessed: 22.10.2025).
- Khanenko-Frizen, N. (2024). Evidence of War: from Oral history to National Documentary Heritage. *Ukraina moderna*. 02.05.2024. Retrieved from: <https://uamoderna.com/notes/svidchennya-vijny-vid-usnoyi-istoriyi-do-nac-zionalnoyi-dokumentalnoyi-spadshhyny/> (Last accessed: 11.09.2025) [in Ukrainian].
- Pukivskyj, Yu. (2023). Formation and Perspectives of the On-line Archives of Oral Historical and Visual Sources «Living History». *Archives of Ukraine*, 2 (335), 68—77. Retrieved from: <https://doi.org/10.47315/archives2023.335.068> [in Ukrainian].
- Otrishchenko, N. (2017). Interview Collections of the Center for Urban History. Principles of Organization and Prospects for Public Projects. *Visnyk of the Lviv University. Series Philology*. 66, 245—255. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2017.66.7537> [in Ukrainian].
- Kapala, A., & Pankowskiej-Dowgialo, M. (Ed.). (2023). We Collect Stories. Oral History in the Practice of Community Archiving. In: M. Pankowskiej-Dowgialo. *A Handbook for Community Archivists* (Рр. 40—57). Warsaw: Center of Community Archives [in Polish].
- Doboshevska, A. (Ed.). (2025). *How to Preserve Memory? A Guide to Community Archiving*. Kyiv; Lviv [in Ukrainian].
- (2016). Introduction to Oral History. *Baylor University Institute for Oral History*. Retrieved from: <https://www.baylor.edu/content/services/document.php/43912.pdf>
- Majdecka E., & Pankowskiej-Dowgialo, M. (Ed.). (2023). Open Archiving System and Portal zbioryspoleczne.pl. In: M. Pankowskiej-Dowgialo. *A Handbook for Community Archivists* (Рр. 80—91). Warsaw: Center of Community Archives [in Polish].
- Neuenschwander, J.A. (2014). *A Guide to Oral History and the Law*. Second edition. Oxford University Press.
- Yow, V.R. (2005). *Recording Oral History: A Guide for the Humanities and Social Sciences*. Second edition. Altamira Press.
- Grinchenko, G. (2007). *Oral History: Methodological Recommendations for Organizing Research. For Students and Graduate Students*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian].
- (2007). Style Guide: A Quick Reference for Editing Oral Memoirs. *Baylor University Institute for Oral History*. Retrieved from: <http://oralhistoryseminar.pbworks.com/w/file/51791015/Baylor%20Transcripte%20Style%20Manual.pdf>
- Portelli, A. (1981). The Peculiarities of Oral History. *History Workshop*, 12, 96—107. Retrieved from: https://www.academia.edu/65652398/The_Peculiarities_of_Oral_History.